

Utjecaj primarne socijalizacije na devijantnost kod mladih

Delač, Kristina

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:381673>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-23**



Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)



PRAVNI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
STUDIJSKI CENTAR ZA JAVNU UPRAVU I JAVNE FINACIJE
STRUČNI STUDIJ JAVNE UPRAVE

KRISTINA DELAČ

ZAVRŠNI RAD

UTJECAJ PRIMARNE SOCIJALIZACIJE NA DEVIJANTNOST KOD MLADIH

Zagreb, srpanj 2022.

PRAVNI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
STUDIJSKI CENTAR ZA JAVNU UPRAVU I JAVNE FINACIJE
STRUČNI STUDIJ JAVNE UPRAVE

ZAVRŠNI RAD

Ime i prezime pristupnika: Kristina Delač

TEMA završnog rada: UTJECAJ PRIMARNE SOCIJALIZACIJE NA DEVIJANTNOST
KOD MLADIH

Mentori: dr. sc. Mateja Čehulić i izv. prof. dr. sc. Dario Čepo

Zagreb, srpanj 2022.

Izjava o izvornosti

Ja, Kristina Delač pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica dipl završnog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristio/-la drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Kristina Delač, v.r.

SADRŽAJ RADA

1. UVOD.....	2
2. SOCIJALIZACIJA	4
3. STUPNJEVI SOCIJALIZACIJE	5
3.1. PRIMARNA SOCIJALIZACIJA	5
3.2. SEKUNDARNA SOCIJALIZACIJA.....	7
4. DEVIJANTNOST I TEORIJE DEVIJANTNOSTI.....	7
4.1. MALOLIJETNIČKA DELINKVENCIJA	9
4.2. DEVIJANTNO PONAŠANJE.....	11
4.3. TEORIJE DEVIJANTNOSTI	12
4.3.1. BIOLOŠKA TEORIJA DEVIJANTNOSTI.....	13
4.3.2. PSIHOLOŠKA TEORIJA DEVIJANTNOSTI.....	14
4.3.3. SOCIOLOŠKE TEORIJE DEVIJANTNOSTI	15
4.3.3.1. NAUČENA DEVIJANTNOST: DIFERENCIJALNA ASOCIJACIJA.....	16
4.3.3.2. PATTERSONOVA TEORIJA PRISILE.....	16
5. UTJECAJ ČIMBENIKA SOCIJALIZACIJE NA DEVIJANTNO PONAŠANJE MLADIH	18
5.1. OBITELJ KAO PRVI ODGAJATELJ	19
5.1.1. KOMUNIKACIJA U OBITELJI.....	19
5.1.2. ODGOJNI STILOVI RODITELJSTVA I NJIHOV UTJECAJ NA DEVIJANTNO PONAŠANJE KOD MLADIH	20
5.2. UTJECAJ MASOVNIH MEDIJA I DRUŠTVENIH MREŽA	23
5.3. ŠKOLA I VRŠNJAČKE GRUPE	24
6. ZAKLJUČAK.....	26
7. LITERATURA	28

SAŽETAK

U ovome radu je cilj prikazati na koji način čimbenici socijalizacije obitelj, škola, vršnjačke grupe i mediji utječu na pojavu devijantnog ponašanja. U prvom djelu rada je prikazan teorijski dio o socijalizaciji, teorijski dio o devijantnosti sa osvrtom na maloljetničku delikvenciju i devijantno ponašanje. U drugom djelu rada se govori o obitelji, o važnosti komunikacije unutar nje, o roditeljima i odgojnim stilovima. Obitelj i njen utjecaj je predmet istraživanja rada. Ona je temeljna institucija društva. O tome u kakvog će čovjeka dijete izrasti, veliki i ako ne i najveći utjecaj ima obitelj. Također, razjasnit će se i na koji način mediji imaju sve veći utjecaj (pozitivan ili negativan) na socijalizaciju djece i mladih. Stavlja se i poseban naglasak na školu, vršnjačke grupe i sve veću pojavu nasilja unutar vršnjaka.

Ključne riječi: socijalizacija, devijantnost, obitelj, škola, vršnjačke grupe, mediji

ABSTRACT

The aim of this paper is to show how socialization factors such as family, school, peer groups and the media influence the emergence of deviant behavior. The first part of the paper presents the theoretical background on socialization and deviance, with references to juvenile delinquency and deviant behavior. The second part of the paper discusses the family, the importance of communication within it, parents, and parenting styles. The family and its influence is the research subject of this paper. It is the fundamental institution of society. The family has a large, if not the most important influence on what kind of person a child grows up to be. Also, an increasing influence of media(positive or negative) on the socialization of children and young

people will be discussed. A special emphasis is placed on the role of school, peer groups, and the increasing occurrence of violence among peers.

Key words: socialization, deviance, family, school, peer groups, media

1. UVOD

Tema ovog završnog rada je prikazati na koji način primarna socijalizacija može utjecati na pojavu devijantnog ponašanja kod mladih. Devijantna ponašanja predstavljaju i poremećaje u ponašanju, a manifestiraju se neželjenim i neprikladnim aktivnostima prema pojedincima ili skupinama. U ovom radu pronalazimo odgovore potkrepljene brojnim istraživanjima na istraživačko pitanje o tome zašto dolazi do pojave devijantnog ponašanja. Brojna istraživanja su pokazala da obitelj, obiteljsko okruženje i odnos među njenim članovima, nedostatak komunikacije utječu na pojavu delinkventnog ponašanja kod mladih. Mlade osobe su osobe životne starosti od 15 godina do svoje navršene 29 godine života (Ilišin i Spajić, 2017: 13). U rizične faktore literatura najčešće navodi psihopatološka stanja obitelji, zlouporabu supstanci od strane članova, nedostatak roditeljskog nadzora, zanemarivanje djeteta, obiteljsko nasilje i nepodržavajuće roditeljske stilove odgoja (Terek, 2021). Proces odgajanja specifično je ljudski čin koji se temelji na biološkim, obiteljskim i društvenim faktorima. Odgojna funkcija obitelji proizlazi iz činjenice da dijete relativno duži period svog života provodi u obitelji i da je upravo obitelj sredina u kojoj dijete sazrijeva, razvija se i priprema za život. Obitelj predstavlja jedan od najvažnijih faktora za pojavu delinkventnog ponašanja kod djece i maloljetnika (Paušek i dr. 2017: 256). U radu će se izložiti i čimbenici socijalizacije koji nedvojbeno utječu na socijalizaciju mladih – škola, vršnjačke grupe i mediji. Bez medija danas, moderni čovjek ne bi mogao uspješno komunicirati, planirati, zabavljati se, provoditi slobodno vrijeme (Mandarić, 2012: 132).

Socijalizacija se odvija u našim kontaktima i međudjelovanjima s drugim ljudima i društvenim grupama, pritom najviše učimo od ljudi koji su nam najvažniji, majka i otac, članovi obitelji, prijatelji, učitelji i dr. U tim interakcijama učimo što je društveno

prihvatljivo, a što nije društveno prihvatljivo ponašanje, te što možemo očekivati ako slijedimo ili kršimo društvene norme i vrijednosti (Kregar, 2014: 26).

U radu će se analizirati i teorije devijantnosti. Teorije devijantnosti objašnjavaju devijantno ponašanje pojedinca, skupina ili grupa te zajednica. Uz to će se obrazložiti i pojmovi socijalizacije, primarna i sekundarna socijalizacija kao i čimbenici socijalizacije, maloljetnička delinkvencija. Na kraju će se formirati i zaključak.

2. SOCIJALIZACIJA

Socijalizacija je proces kojim pojedinac prihvaća norme, vrijednosti i uloge koje su potrebne za djelovanje u društvu (Kregar, Zrinščak i Čehulić, 2021: 322). Pojedinci kroz proces socijalizacije uče kulturu svog društva (Haralambos i Holborn, 2002: 4).

Glavni zadaci socijalizacije su uključivanje svakoga pojedinca u društvo. Za pojedinca je važan proces sazrijevanja i razvitak svog osobnog identiteta. Socijalizacija omogućuje integraciju društva i prijenos kulturnih obrazaca s generacije na generaciju. Kako bi opstalo društvo potreban mu je homogen stav prema vrijednostima koje se prihvaćaju bez sumnji.

Socijalizacijom razvijamo naš osobni i društveni identitet, pojedinac je oblikovan društvenim grupama kojima pripada te je određen svojim društvenim ulogama. Internalizacija je mehanizam kojim se ostvaruje socijalizacija: to je aktivan proces kojim prihvaćamo znanja i stavove, predrasude i norme koje su nam orijentiri u ponašanju i životu (Kregar, Zrinščak i Čehulić, 2021: 322-323). Imamo primjer iz Indije gdje je vladar Akbar 1542. i 1602 naredio da se skupina djece odgoji bez ikakve poduke o jeziku jer se nadao da će progovoriti hebrejski, jezikom Boga. Djecu su odgojile gluhoonijeme osobe, nikada nisu razvila govorni jezik i komunicirala su isključivo gestama. Spomenut ćemo i dokumentirani slučaj „djece-vukova iz Mindapora“. U Bengalu 1920., dvije djevojčice, stare dvije odnosno osam godina su pronađene u vučjoj jazbini gdje su hodale na sve četiri, hranile se sirovim mesom, nisu govorile i zavijale su poput vukova. Takve nam situacije govore da je socijalizacija bitna ne samo za uklapanje u društvo nego i za proces stvarnog postojanja čovjekom (Haralambos i Holborn, 2002). Socijalizacija je i učenje svake nove društvene uloge koja će omogućiti pojedincu da djeluje kao član grupe ili zajednice, takvo učenje je zapravo konstantan proces koji se odvija tijekom cijeloga života pojedinca (First-Dilić, 1974).

Razumijevanje uobičajenog tijeka ljudskog razvoja je prvi korak u izučavanju socijalizacije. Tijekom cijelog života mi se socijaliziramo i prilagođavamo za različite uloge i zadaće koje su svojstvene određenom uzrastu i razvojnoj sredini ranom i kasnom djetinjstvu, adolescenciji, mlađoj, srednjoj i starijoj odrasloj dobi. U prošlosti se socijalizacija često tretirala kao jednosmjernan proces tijekom kojeg obitelj, vršnjaci

i škola oblikuju dječje ponašanje, ali valja imati na umu da djeca i mladi također djeluju na razne aktere socijalizacije (Raboteg-Šarić, 1997).

3. STUPNJEVI SOCIJALIZACIJE

Socijalizacija je proces koji traje cijeli život i nije samo ograničen na djetinjstvo. Razlikujemo primarnu, sekundarnu i tercijarnu socijalizaciju (Kregar, Zrinščak i Čehulić, 2021). Osim podjele na tri stupnja socijalizacije kod kojih ne možemo odrediti gdje počinje jedna, a prestaje druga, poznata je i podjela američkog psihologa Erika Eriksona. On je postavio jednostavan pregled stupnjeva socijalizacije u osam stupnjeva (Erikson, 1959). U svakoj fazi se osoba suočava s nekim bitnim problemom i socijalizacijski uspjeh se vidi u stečenoj osobini. Svaka faza ostavlja nepovratne tragove na ličnost i nijedna se faza ne može izbjeći. Posljedice ne stjecanja određenih osobina u kritičnim razdobljima i nerješavanja suprotnosti mogu dovesti pojedinca do psihološke nestabilnosti i trajne frustracije.

U prvoj godini života svladavamo probleme socijalizacije prema najbližim osobama, razvijamo osjećaj povjerenja, a rezultat toga prema Eriksonu je osobina vjere i nade. U ranom djetinjstvu svladamo dalje probleme autonomije i srama, inicijative i osjećaja krivnje, a svladavanje takvih poteškoća stvorit će osobinu samokontrole i volje, usmjerenost prema cilju i svrhu. U svakoj od životnih faza koje traju sve do starosti stečemo nepovratne osobine i karakterna obilježja, ali svaka životna dob nam također donosi i nove zadatke i probleme prilagodbe i socijalizacije. Socijalizacija traje cijeli život, ali ne mora biti uvijek uspješna. Neuspjesi koje potisnemo i prepreke koje ne savladamo pojavljuju se kasnije u neočekivanim patološkim stanjima (škrtoš, sebičnost, kompleksi veličine i manje vrijednosti) (Kregar, Zriščak i Čehulić, 2021).

3.1. PRIMARNA SOCIJALIZACIJA

Za početak ćemo definirati obitelj jer ona glavni akter u ovoj fazi procesa socijalizacije. Murdock obitelj definira kao društvenu skupinu koju karakterizira zajedničko prebivanje, ekonomska suradnja i reprodukcija (Haralambos i Holborn,

2002: 502). Obitelj obuhvaća odrasle osobe oba spola - od kojih barem dvije održavaju društveno prihvaćenu spolnu vezu - te jedno ili više djece, vlastite ili usvojene, odraslih osoba koje seksualno kohabitiraju (Haralambos i Holborn, 2002: 502).

Primarna socijalizacija uključuje dva temeljna procesa: internalizaciju kulture danog društva i strukturiranje ličnosti. Društvo bi prestalo postojati kad se kultura ne bi prihvaćala i apsorbirala, bez zajedničkih normi i vrijednosti život ne bi bio moguć. Parsons tvrdi da su „obitelji tvornice“ koje proizvode ljudske ličnosti (Haralambos i Holborn, 2002: 502). Obitelj je od ključne važnosti jer pruža toplinu, sigurnost i uzajamnu podršku. Isto tako je važna druga temeljna funkcija obitelji „stabilizacija ličnosti odraslih“, emocionalna sigurnost koju si supružnici međusobno pružaju, kvalitetni bračni odnosi kako bi se oduprli stresu svakidašnjeg života i pritiscima koji često destabiliziraju ličnost (Haralambos i Holborn, 2002: 502, 508).

Freud je smatrao da su rana razdoblja života presudna za razvoj osobnosti, prema tome glavni zadatak obitelji je primarna socijalizacija koja se događa u najranijem djetinjstvu. Dijete uči stjecanje osnovnih vještina, komunikaciju, jezik, učenje društvenih uloga kroz promatranje, oponašanje, igru i interakciju (Kregar, Zrinščak, Čehulić, 2021). Roditelji oblikuju djetetovo prvo iskustvo i usađuju osnovne vrijednosti kroz zakone odgoja. Prve tri godine su najvažnije za razvoj ličnosti, emocionalnih reakcija i općeg društvenog ponašanja.

U prvim godinama se i formira osjećaj povjerenja prema drugim ljudima, što čini osnovu kasnijih važnih odnosa s vršnjacima, odraslima i bračnim partnerom. Obitelj je prvi djetetov odgajatelj zato što ona najviše utječe na buduću osobnost i karakter. Tijekom svakodnevnih iskustava u obitelji djeca usvajaju mnoge vrijednosti, iskrenost, odgovornost, poslušnost, i ljubaznost, a nakon što ih usvoje koristi će ih u budućim interakcijskim odnosima (Damon, prema Družinec, 2016).

U kontekstu socijalnog razvoja djeteta obitelj predstavlja važan čimbenik. Po rođenju dijete je usmjereno isključivo na obitelj u čijem okruženju može zadovoljiti sve svoje razvojne potrebe. U ranom djetinjstvu „dijete se najčešće vezuje za jednu osobu, najčešće majku, međutim, uspostavlja odnos privrženosti i za ostale članove obitelji, oca, braću i sestre“ (Klarin, 2006, 21). Bowlby je tvrdio da je „materinska ljubav za

novorođenče važna za mentalno zdravlje kao i vitamini i bjelančevine za tjelesno zdravlje“ (Pennington, 1997: 41).

3.2. SEKUNDARNA SOCIJALIZACIJA

Usvajanje normi koje određuju društvene i radne uloge je glavni cilj sekundarne socijalizacije. Tu se uz obitelj pojavljuje i obrazovni sustav kao presudan čimbenik, ali i prijatelji, vršnjaci, mediji. Ni to razdoblje nije sasvim mirno, već je burno, osobito u vrijeme adolescencije (Kregar, Zrinčak i Čehulić, 2021). Sekundarna socijalizacija djece odvija se u dječjim vrtićima i u školi, koja traje duži period u odnosu na primarnu socijalizaciju.

Škola, skupine vršnjaka, organizacije, mediji i radna mjesta za pojedinca postaju socijalizacijske sile. Društvene interakcije u tim skupinama i ustanovama pomažu ljudima da nauče vrijednosti, norme i uvjerenja koji oblikuju njihovu kulturu (Giddens, 2007: 28).

Učenje i internalizacija društvenih normi (“što je važno u životu“: novac, karijera, uvažavanje, moć) nisu jednostavni jer se treba svladati tehnika razumijevanja često suprotnih društvenih zahtjeva. Primjerice, treba biti pošten, ali i vješt trgovac, ne smije se zloupotrebljavati svoju moć, ali se to može sjajno opravdati kada se to radi neprijatelju, “nižoj“ rasi ili strancu (Kregar, Zrinčak i Čehulić, 2021: 332).

Treba istaknuti da i u primarnoj i sekundarnoj socijalizaciji djeca i učenici nisu pasivni sudionici u interakciji, nego su aktivni agensi i mogu selektirati ono što će prihvatiti i ono što će odbaciti u tom procesu (Georgievski i Žglev, 2013: 521). O tome ću više govoriti kasnije.

4. DEVIJANTNOST I TEORIJE DEVIJANTNOSTI

„Devijantnost je sociološki pojam koji označava ponašanje kojim se krše društvene norme“ (Kregar i Petrušić, 2020: 343). Devijantnost je relativan pojam i ne postoji apsolutan način da se definira devijantan čin. Shvaćanje devijantnosti se mijenja od mjesta do mjesta i od vremena do vremena. Neki se čin u nekom društvu i u nekom

razdoblju može smatrati devijantnim dok u drugom društvu i budućnosti može biti definiran kao normalan.

Kako bi se uočio pojam delinkvencije, koji je „u svom pravom značenju zajednički izraz za sva protupravna djela“ (Krstić, prema Ignjatović, 2007: 70), mora se jasno postaviti u odnosu na pojam kriminologije, kriminaliteta i devijantnog ponašanja. Tako Horvatić navodi pojam delinkvencije u pravno-normativnom značenju: „Kada govorimo o delinkvenciji, delinkventnom ponašanju i delinkventu, mislimo na sva ona ponašanja koja obuhvaćaju kriminalitet, ali i na sva ostala kažnjiva djela u određenom pravnom sustavu“ (Krstić prema Horvatić, 1994: 5).

Prema Clinardovoj definiciji, najočitiiji oblici devijantnosti su zločin i delikvencija. Zločin obuhvaća one aktivnosti koje krše zakone neke zemlje i službeno se kažnjavaju, a delikvencija se odnosi na zločinačku aktivnost mladih ljudi. Devijantno ponašanje i devijantne osobe su problemi društva, štete pojedincima i mogu djelovati razorno na društveni život (Harlambos i Holborn, 2002). Prema Darlongu (2018) imamo dva gledišta devijantnosti koja nam pomažu definirati devijantno ponašanje - normativnu perspektivu i situacijsku perspektivu. Normativna perspektiva vidi devijantnost kao ljudsko ponašanje koje krši postojeće i općeprihvaćene društvene norme. Na primjer, malo ljudi bi imalo problema s primjenom oznake „devijantno“ na čovjeka koji trči gol niz prepunu ulicu. Takvo je ponašanje obično kršenje široko rasprostranjenih i općenito dogovorenih standarda ponašanja, pa se većini ljudi čini nekako pogrešnim. Stoga, iz normativne perspektive, goli muškarac koji trči ulicom ne samo da pruža primjer devijantnog ponašanja, već i olakšava vidjeti samog čovjeka kao „devijantnog“. Situacijska perspektiva prebacuje fokus s pojedinca na društvenu situaciju oko dotičnog ponašanja, primjer bi bio da goli muškarac trči u velikoj skupini golih ljudi usred nudističke plaže, zaštićen od pogleda javnosti. Stoga je situacijska perspektiva relativistička po tome što devijantnost razumije prvenstveno u smislu kada i gdje se događa (Darlong, 2018).

Clinard navodi četiri pristupa definiciji devijantnosti: 1) statistički - devijantnost je odklon od statističkog prosjeka: većinski obrasci, ciljevi i oblici djelovanja, načini razmišljanja nazvat će se normalnim, a ono što odstupa od većinskog, definirat će se devijantnim; 2) apsolutni - pristup koji društvene norme i vrijednosti definira

neprolaznim, nadvremenskim i izvan-prostornim kategorijama, čistim, jasnim i obvezujućim za sve društvene članove u svim situacijama. Ta vrsta definicije polazi od pretpostavke da su temeljni društveni standardi očiti i prihvatljivi svim članovima društva, bilo da su utemeljeni tradicionalno ili običajno; 3) reakcijski - uključuje društvenu ocjenu i odgovor izvorišta socijalne kontrole kao kriterij normalnog i devijantnog, pa će se svaka društvena akcija koju članovi društva ocijene devijantnom i prema kojoj se pokrene mehanizam sankcija, ujedno i definirati devijantnom: „devijantno je svako ponašanje koje ljudi takvim označe“; i 4) normativni - pristup koji definira devijantnost kao odstupanje od normi koje propisuje neka društvena skupina: svako društvo ustoličuje norme i obrasce ponašanja, njihovo prihvaćanje služi kao kriterij normalnog i društveno prihvaćenog ponašanja, pa je nepridržavanje, odstupanje i kršenje društvenih normi devijantno ponašanje (Matić, 2003: 66).

4.1. MALOLJETNIČKA DELINKVENCIJA

Prema zakonu o „Maloljetničkoj delinkvenciji i zakonskoj podlozi“ maloljetnik je osoba u dobi od 14 do 18 godina života, a mlađi punoljetnici su osobe u dobi od 18 do 21 godine života i oni mogu biti kazneno i prekršajno odgovorni.

Pod maloljetničkom delinkvencijom podrazumijevaju se kažnjiva djela koja su počinile osobe mlađe od 18 godina života poput: konzumiranje sredstava ovisnosti (droga, alkohol), redovito posjećivanje ugostiteljskih objekata, kladionica, izostajanje s nastave, huligansko/vandalsko ponašanje, vršnjačko nasilje (*bullying i cyberbullying*), skitnja i prosjačenje (mup.gov.hr).

Postoje različita shvaćanja pojma maloljetničke delinkvencije. Usko shvaćanje pojma maloljetničke delinkvencije obuhvaća sva ona ponašanja maloljetnika koja imaju elemente kaznenih djela, sukladno zakonu. Šire shvaćanje pojma maloljetničke delinkvencije obuhvaća sva ponašanja koja znače kršenje nekog pravnog propisa. Tu se podrazumijevaju sva druga ponašanja koja su u suprotnosti s bilo kojom pravnom normom u zemlji, a ne samo i kaznena djela. Najšire shvaćanje maloljetničke delinkvencije: sva odstupanja od normalnog ponašanja maloljetnika, nepoželjna i štetna stanja (Carić 2002: 25).

Pod maloljetničku delikvenciju spadaju i one vrste antisocijalnog i asocijalnog ponašanja koje se ogledaju u kršenju institucionalnih disciplinskih normi ili izražavanju socijalno-patoloških oblika i sadržaja u društvenom ponašanju. Prema mnogim istraživanjima maloljetnička delinkvencija počinje problemima u odnosu s nastavnicima i vršnjacima, izostajanjem s nastave, bježanjem iz škole, ometajućim ponašanjem u školi i razredu, konzumacija alkohola, antisocijalnim stavovima itd. (Obradović, 2014: 55-56).

Kod neke se djece javlja potreba za nasilnim i agresivnim ponašanjem zato što oni sami takvo ponašanje ne vide kao loše, to je ustanovljeno kod velikog broja istraživačkih slučajeva. U najranijoj dječjoj dobi prevladava instrument težnja za postignućem nekih vanjskih ciljeva, a rezultat emocionalnih i kognitivnih čimbenika nije povređivanje nekoga već ostvarivanje nekog željenog cilja, pa je agresivno ponašanje djece direktno i prevladavaju fizički oblici nasilja (Babić i Vejmelka, 2015: 19). Djeca jednostavno oponašaju svoje roditelje, braću/sestre ili ljude s kojima provode većinu svog vremena. Također neki od nasilnika prolaze kroz težak period života i kroz nasilje prema drugima rješavaju svoje frustracije i na neki način vide rješenje svojih problema.

Delinkventna ponašanje mogu biti izvedena individualno, u parovima ili u manjim grupama. U nastajanju delinkvencije važnu ulogu imaju: roditeljsko zanemarivanje, odgojno zapuštanje, nebriga, odgojno nepovoljne situacije, prepuštenost ulici, druženje s delinkventima, kruta, ograničavajuća, konfliktna, represivna sredina. Uzroci maloljetničke delinkvencije izviru iz maloljetnika, njegove obitelji i društvene sredine, delinkvencija je najčešće prisutna u nesređenim obiteljima.

Glavne osobine maloljetnog delikventa su: emocionalna i socijalna nezrelost, egocentričnost, nasilnost, nesposobnost stvaranja prsnog dodira s okruženjem i osobama s kojima živi. Među delinkventima ima mladih osoba koje boluju od psihoza ili očituju snažne psihopatske smetnje i poremećaje. Snažno se odupiru kontroli i svakom pokušaju mijenjanja njihovog ponašanja. Delikventi su destruktivni, impulzivni, osvetoljubivi, tvrdoglavi, neprijateljski raspoloženi, nasilni, surovi i okrutni kad im se netko suprotstavi. Općina Centar Sarajevo (Centar za društveno istraživanje, 2015).

Maloljetnička delinkvencija upućuje na postojanje nepovoljnih socijalnih okolnosti u kojima djeca odrastaju i traži vrlo kompleksu intervenciju usmjerenu prema brojnim faktorima koji uzrokuju takvu pojavu (Stašević i Derk, 2016 prema Bouillet, 2010). Rizični su faktori oni koji kod djeteta ili maloljetnika povećavaju vjerojatnost za pojavu negativnog ili antisocijalnog ponašanja. Oni se mogu svrstati u nekoliko skupina: rizični faktori u zajednici, rizični faktori u školi, rizični faktori u obitelji i individualni rizični faktori (Derk 2016 prema Hawkins, 1998; Begovac, 2007; Gorman-Smith i Tolan, 1998; Aisenberg i Herrenkohl, 2008).

4.2. DEVIJANTNO PONAŠANJE

Devijantno ponašanje je odnos prema sebi, ali i prema okolini. Devijantna ponašanja su trenutna i pojavljuju se u određenim životnim situacijama; prijestupnici nisu cijelo vrijeme prijestupnici. Devijantna ponašanja se često pojavljuju kada su određena okupljanja, proslave, dakle u slobodno vrijeme (Popović prema Strmotić, 2004). Napomenut ćemo i preddelinkventno ponašanje koje ima veliki utjecaj na kasniju pojavu devijantnog, pa i delinkventnog ponašanja.

Prema Obradović (2014: 55) „preddelinkventno ponašanje uključuje kršenje formalnih institucionalnih normi školskih obaveza, učenja i ponašanja te takve poremećaje u ponašanju koji narušavaju odnose učenika i nastavnika, te učenika i učenika, ometaju nastavni proces, a rezultiraju izbjegavanjem obveza i odgovornosti u toj mjeri da pojedinca dovode do društveno neprihvatljivog ponašanja, situacije i grupe.“ Primjer takvog ponašanja možemo vidjeti u „Teoriji razbijenog prozora“ koju su formulirali sociolozi Wilson i Kellinga (1982) koja govori o tome da, ako gdje u kojem gradu postoji zgrada s nekoliko razbijenih prozora koji se u kratkome roku ne poprave, povećavaju se mogućnosti da će namjernici skloni vandalizmu razbiti i ostale prozore, nakon toga slijedi provala i bespravno useljenje.

Devijantno ponašanje može bit izraz aberantnosti ili nekonformizma. Osoba koja je svjesna da sa svojim devijantnim ponašanjem krši društvene norme i koja kako bi izbjegla osudu društva svoje ponašanje pokušava prekriti zove se aberant. Nadalje, nonkonformisti se svojim devijantnim ponašanjem suprotstavljaju postojećim normama društva, očekivanjima i pravilima koje svojim ponašanjem želi negirati i

promijeniti. Također je u populaciji adolescenata prisutna teza da ne nailaze na razumijevanje starijih čime opravdavaju svoje ponašanje i sve veću slobodu kod kršenja društvenih normi (Obradović, 2014: 256).

Kod definiranja rizičnih socijalnih ponašanja brojni stručnjaci (sociolozi, pedagozi, psiholozi) koji se bave ponašanjem djece i mladih, susreću se s mnogim nedoumicama i problemima. U stručnoj literaturi se kao sinonimi rabe još i termini poput smetnje ponašanja, poremećaji u ponašanju, devijantno ponašanje, delinkventno ponašanje, odgojna zapuštenost i sl (Đuranović, 2014).

O sudjelovanju (ili nesudjelovanju) u rizičnim aktivnostima djeca i mladi donose odluku samostalno. Neki adolescenti razmatraju mogućnost posljedica devijantnih radnji i uglavnom ne sudjeluju u njima, dok određeni broj adolescenata ne razmišlja na takav način nego djeluje instinktivno, što rezultira većom sklonosti rizičnom socijalnom ponašanju (Đuranović, 2014: 122-123). Tezu da je devijantno ponašanje naučeno, a ne naslijeđeno ili izmišljeno razvija Sutherland. On tvrdi da se devijantnost uči u procesu komunikacije, u interakciji s drugima, u malim povezanim grupama. Pojedinaac se u normalnom životu identificira s različitim supkulturama no postoji delinkventan kad socijalizacijom usvoji neprihvatljive vrijednosti. Obitelj, dječje skupine, maloljetničke i susjedske zajednice su grupe koje generiraju devijantnu supkulturu (Kregar i Petričušić 2014: 349).

4.3. TEORIJE DEVIJANTNOSTI

U proučavanju devijantnosti su relevantna mnoga teorijska usmjerenja. U proučavanju uzroka devijantnog ponašanja imamo egzogene i endogene faktore. Egzogeni faktori proizlaze iz društvene kulture, strukture, obiteljskih uvjeta, faktore vezane za školu, medije, grupe. Endogeni faktori obuhvaćaju karakteristike ljudi, njihove psihološke osobine i ličnost, inteligenciju, emocije, interese, navike, temperament, sposobnosti, motivaciju (Lovašić, 2020).

Nakon kratkog razmatranje bioloških, psiholoških i socioloških objašnjenja, promotrit ćemo teoriju učenja i prisile. Teorija prisile svrstava se u interakcijske teorije, a veliku važnost pripisuje obiteljskim odnosima i kako oni mogu utjecati na ranu odnosno kasnu pojavu delinkventnog ponašanja.

4.3.1. BIOLOŠKA TEORIJA DEVIJANTNOSTI

Neki od prvih pokušaja da se objasni kriminal bili su biološki po karakteru. Oni su usmjeravali na urođene kvalitete pojedinca kao na izvor zločina i devijantnosti (Giddens, 2007: 205).

Biološku teoriju devijantnosti je razvio talijanski vojni liječnik Cesare Lombroso, koji je ostvario veliki utjecaj na razvoj nasljednih činitelja u razvoju devijantnog ponašanja. Teoriju o rođenom zločincu Lombroso temelji na ispitivanju obujma i veličine mozga 5907 živa i 383 preminula prijestupnika, uspoređujući ih sa rezultatima koje je dobio kod školske djece, a teorijski se oslanja na Darwinovu evolucijsku teoriju i pozitivizam 19 stoljeća. Rođeni zločinac, kojeg opisuje 1911. godine, češće muškaraca s karakterističnim fizičkim obilježjima: izbočena čeljust, zabačeno čelo, asimetrična lubanja i tijelo, visoka šiljata glava, velike uši, iznimno oštar vid, sklonost tetovažama, neodoljiv nagon za zlom i ubijanjem (Matić, 2003).

Krechmer istražuje vezu između tjelesnih obilježja i sklonosti devijantnom ponašanju. Primjenivši vlastiti instrument, tzv. Inventar tjelesnih karakteristika na 400 psihijatrijskih pacijenata, zaključuje da postoje tri osnovna tipa tjelesne konstitucije: astenični ili leptosomni (mršav, suhe kože, s prosječnom težinom manjom od populacijskog prosjeka, uskih ramena i ruku bez mišića, dugih, uskih i plitkih prsa), atletski (snažan, razvijenih mišića, kostura i kože, srednjeg ili višeg rasta te širokih ramena, istaknutog prsnog koša, razvijenih mišića) i piknički tip (okruglast i debeo, razvijenih tjelesnih šupljina- glave, prsa i trbuha).

Biološke teorije o devijantnosti, naglašavaju tezu kako genetski ustroj nekih osoba uvjetuje njihovu sklonost devijantnom ponašanju (Matić, 2001: 68-74). Prema Teoriji nasljeđa, nasljedne psihičke i fizičke osobine su jedan od glavnih uzroka delinkventnog ponašanja. Zastupnici ove teorije vide sklonost kriminalitetu kao nasljednu osobinu, što opravdavaju činjenicama da se kriminalno ponašanje pojavljuje iz generacije u generaciju. (Dugdale 1877: 44-46).

S današnjeg gledišta, takve teorije ne uživaju osobit ugled i potporu znanstvene javnosti, no u proteklom stoljeću one su bile poštovan dio znanstvene paradigme, cijenjen pokušaj da se prevlada klasičan pravni pristup koji se zasnivao na slobodi volje (Kregar i Petrušić, 2014: 360). Sociolozi su skloni odbaciti biološke teorije

devijantnosti, dokazujući kako se svaka teza između fizičkih i osobnih svojstava i devijantnog ponašanja može objasniti na neki drugi način (Haralambos i Heald, 1980: 393).

4.3.2. PSIHOLOŠKA TEORIJA DEVIJANTNOSTI

Psihološke teorije devijantnosti imaju stanovitu sličnost s biološkim teorijama (Haralambos i Heald, 1980: 393). Zagovornici psihoanalitičke teorije su Sigmund Freud i Alfred Adler. Oni delinkventno ponašanje objašnjavaju preko nesvjesnih psihičkih procesa, što znači da su naše misli, osjećaji i radnje rezultat djelovanja pokretača kojih nismo svjesni.

Freud smatra da je struktura ličnosti trodimenzionalna i ta struktura ima snažan utjecaj na naše ponašanje (Matić, 2003). ID predstavlja nagon i instinkte, sebično zadovoljavanje vlastitih želja i potreba, sadrži sve ono što je kod osobe psihološko i naslijeđeno, ne poznaje pravila. Najbolje se može opisati na primjeru novorođenčeta koje u toj životnoj fazi bezuvjetno traži da se njegove potrebe ispune. EGO predstavlja razum, svijest, mišljenja. Sazrijevanjem djeteta, razvija se u interakciji osobina ličnosti i socijalne okoline. Ego postupno zamjenjuje id, sebičnost se polako potiskuje i izgrađuje se osjećaj brige za tuđe potrebe (Šiško, 2020). SUPEREGO predstavlja moralnu savjest. Ne nastaje samim rođenjem, postupno se usvaja i razvija socijalizacijskim procesom. Ne djeluje po načelu realnosti i u stalnom je sukobu sa idom i realnošću. Hall i Lindzej nazvali su Id biološkom, Ego psihološkom i Superego socijalnom komponentom ličnosti.

Autor psihosocijalne teorije ličnosti je, Erikson, on naglašava utjecaj okolinskih čimbenika na razvoj ličnosti. Eriksonova teorija nam prikazuje djelovanje socijalizacijskog procesa u razvoju očekivanih i devijantnih oblika ponašanja, umjesto Freudove kategorije Ida, glavnim pokretačem svih psihičkih procesa vidi ono što predstavlja Ego. Svaka osoba u određenim životnim razdobljima upadne u krizu. U svakoj krizi imamo i pozitivnu i negativnu komponentu. Kako bi ličnost bila zdrava krizu je potrebno riješiti na zadovoljavajući način, time se Ego obogaćuje pozitivnim karakteristikama koje omogućuju daljnji razvoj. Neprikladno rješavanje krize i konflikta dovodi do razvoja Ega koji je usporen, oštećen i neadekvantan. Neuspješno

rješavanje kriza može bitno utjecati na mogućnost devijantnih odluka i djelovanja (Matić, 2003).

Eysenck pronalazi kao uzrok kriminaliteta u kombinaciji naslijeđenih osobnih karakteristika i socijalizacije u ranom djetinjstvu. On nam govori o dva tipa ličnosti ekstroverti i introverti. Ekstroverti su otvoreni prema društvu, skloni užitku i zabavi, ali tendiraju prema tome da budu agresivni i lako izgube samokontrolu. Za razliku od njih, introverti su tihi i rezervirani. Oni drže osjećaje pod čvrstom kontrolom, rijetko se ponašaju agresivno i ne gube lako samokontrolu (Kregar i Petrušić 2020: 346 prema Eysenck, 1998: 51-53). Prema Eysencku, ako socijalizacija zakaže, tako da se ne razviju snažni mehanizmi samokontrole, ekstroverti će slijedom prirodnih impulsa težiti devijantnosti. U razvijanju samokontrole presudna su najranija životna iskustva. Nemogućnost da se uspostavi odnos povjerenja, sigurnosti i ljubavi s obitelji u ranoj dobi često rezultira nedovoljnim osjećajem savjesti i samokontrole.

Ovakvo shvaćanje upućuje na zaključak da su devijantni tipovi osobe kod kojih je propušteno razviti psihološke mehanizme samokontrole i koje nemaju socijalizacijom osviještene društvene vrijednosti. Odatle devijantnost treba pripisati životnim okolnostima u kojima se razvija ličnost (Kregar i Petrušić, 2020: 346-347). Sociolozi su skloni odbaciti psihološka tumačenja devijantnosti, jednak kao i biološke teorije, nedostatke teorije vide u manjku proučavanja ostalih faktora koji utječu, zanemaruju društvene i kulturne faktore (Haralambos i Heald, 1980: 394).

4.3.3. SOCIOLOŠKE TEORIJE DEVIJANTNOSTI

U ovom poglavlju ćemo kratko razmotriti sociološke teorije devijantnosti. Funkcionalističke teorije smatraju da su zločin i devijantnost posljedica strukturalnih napetosti u skladu s postojećim nagradama, taj se nesklad između želja i njihova ispunjenja može osjetiti u devijantnim motivacijama nekih pripadnika društva (Giddens 2007: 207). Funkcionalističke teorije društvo vide kao funkcionalnu strukturu sačinjenu od integriranih dijelova društva, ona traži izvor devijantnosti u prirodi društva, a ne u biološkoj ili psihološkoj prirodi pojedinca (Haralambos i Heald 1989: 395). Sociolozi koji proučavaju zločin i devijantnost u interakcionističkoj tradiciji usmjeravaju se na devijantnost kao na socijalno konstruiranu pojavu, interakcionisti

pitaju kako se određene vrste ponašanja definiraju kao devijantna i zašto se određene skupine, a ne neke druge, proglašavaju devijantnima (Giddens, 2007: 209). Tu ću posebno istaknuti teoriju učenja i teoriju prisile.

4.3.3.1. NAUČENA DEVIJANTNOST: DIFERENCIJALNA ASOCIJACIJA

Teorija učenja zastupa tezu da je devijantno ponašanje naučeno. Kao što se socijalizacijom uče norme i vrijednosti koje društvo prihvaća, ohrabruje ili nagrađuje, ista načela učenja pojavljuju se i usvajanju devijantnih normi i vrijednosti, koje društvo odbacuje i kažnjava (Matić, 2003: 112). Najpoznatija je takva socijalizacijska teorija devijantnosti ona Edwina H. Sutherlanda - teorija diferencijalne asocijacije. Ona kombinira analize nedevidijantnih s devijantnim društvenim grupama i potkulturama- diferencijalnim organizacijama. Na individualnoj razini, normativni konflikti rezultiraju devijantnim ponašanjem kroz diferencijalnu asocijaciju - ponašanje naučeno od primarnih skupina, interakcijom s drugim osobama u bliskim grupama (Šiško prema Maleš, 2003: 113-114). U normalnome životu pojedinac se identificira s različitim supkulturama, no postaje delinkventan kada socijalizacijom usvoji društveno neprihvatljive vrijednosti. Oni pojedinci koji su više u kontaktu s devijantnim osobama nego s onim manje devijantnim će biti skloniji neprihvatljivom ponašanju (Kregar i Petrušič, 2020).

4.3.3.2. PATTERSONOVA TEORIJA PRISILE

Teorija prisile veliku važnost pripisuje odnosima u obitelji i njihovim osobinama koja utječu na rano, odnosno kasno javljanje delinkventnog ponašanja. Teorija prisile, zajedno sa kognitivnim teorijama, osamdesetih je godina bila dominantni pristupi u objašnjenju ponašanja djece. Nju možemo svrstati u socijalno interakcijsku teoriju. Mehanizam prisile (Patterson 1998.), koji je ključan za ovu teoriju, temelji se na četiri koraka. U prvom koraku majka nameće svoj zahtjev djetetu (zahtijeva od njega da odmah napiše zadaću). U drugom koraku mehanizma majka prigovara (zbog nenapisane zadaće), a s druge strane dijete reagira protunapadom (raspravlja, viče, optužuje roditelje, laže da nema zadaću). U trećem koraku majka smiruje situaciju, a

u četvrtom odustaje od zahtjeva. Dugoročna posljedica ovog slijeda događaja je da će i majka ubuduće popustiti i odustati od zahtjeva.

Patterson (Patterson, 1998) je utvrdio u više istraživanja da ovakav mehanizam prisile povećava vjerojatnost devijantnog ponašanja djeteta. Roditeljska dosljednost, primjereno postavljanje zahtjeva je ključno u odgoju djece. U rizičnim obiteljima se mehanizam prisile sve češće ponavlja i dijete ima veću korist od svog agresivnog ponašanja (Šincek 2007). Nakon što djeca izađu iz kruga obitelji počinju se kretati među svojim vršnjacima (vrtić, škola), usvajaju nova iskustva i ponašanja nadograđujući ona već naučena. Djeca koja nisu usvojila pozitivne oblike ponašanja u krugu obitelji, imat će problema s uklapanjem u zajednicu. Postoji velika vjerojatnost da neće biti prihvaćena od strane vršnjaka čime će doći do još većeg antisocijalnog ponašanja. U periodu osnovne škole, počinju se stvarati grupacije. Agresivna djeca se druže i postaju odbačena od neagresivne djece čime se stvaraju grupacije iz kojih je teško izaći. Devijantno se ponašanje, prema Pattersonu, razvija po principu potkrepljenja među devijantnim društvom. Ovaj period nazivamo rana delinkvencija (Popović prema Vrselja, 2020). U kasnoj delinkvenciji koja obuhvaća razdoblje adolescencije i srednjih dvadesetih godina, kod mladih se javlja sve veća želja za autonomijom i neovisnosti, događa se rascjep u zrelosti između biološke i socijalne zrelosti.

Moffittova teorija pod ovim rascjepom podrazumijeva što se traži od adolescenata da unatoč biološkoj zrelosti odgode određene socijalne aspekte života odrasle osobe (donošenje samostalnih odluka, financijska neovisnost, emocionalno seksualna veza s drugom osobom itd.). Devijantno ponašanje se mladima u tim trenucima počinje činiti kao jedini način stjecanja slobode i života pod vlastitim pravilima. Također, kasna delinkvencija naglašava važnost druženja s devijantnim vršnjacima. Kada mladi uoče nagradu koje je antisocijalna aktivnost donijela njihovim vršnjacima (npr. Ukradeni novac) oni se i samo požele ponašati tako (Vrselja, 2017).

5. UTJECAJ ČIMBENIKA SOCIJALIZACIJE NA DEVIJANTNO PONAŠANJE MLADIH

Agensi ili nositelji socijalizacije su brojni čimbenici koji usmjeravaju socijalizaciju i utječu na njezin sadržaj i posljedice. „Čimbenicima socijalizacije nazivamo pojedince, grupe i institucije koji su glavni posrednici socijalizacije, osobe i institucije s kojima ulazimo u interakciju i kroz koje se socijalizacija odvija“ (Kregar, Zrinščak i Čehulić, 2020: 334). Oni prenose zahtjeve i zabrane, norme i vrijednosti društva koji imaju svoje izvore u društvenoj kulturi.

Obitelj je primarni agens i glavni socijalizacijski činitelj. Obiteljski utjecaj počinje u najranijoj dobi; ta prva djetetova iskustva, emocionalna povezanost s roditeljima čine temelj za kasniji odnos s drugim ljudima i uzor socijalnog ponašanja. O ulozi obitelji više u nastavku.

Idući ključan agens je škola. Osoba je ondje izložena većem broju socijalizacijskih učinaka i uključuje se u veći broj grupa. Poštujući školska pravila dijete uči poštovati pravila općenito, razvija radne navike, uči se samokontroli. To je njegovo prvo uvođenje u strogost dužnosti. Parsons školu naziva „žarišnim sredstvom socijalizacije“, škola djeluje kao most između obitelji i društva kao cjeline. U školi se dijete priprema za ulogu odraslih i odgaja na temeljnim društvenim vrijednostima (Matić, 2003: 57-59).

Vršnjačke skupine su vrlo bitne tijekom adolescencije i iako pružaju potrebnu socijalnu potporu, vršnjačke skupine također oblikuju adolescentsko ponašanje. Istraživanja su pokazala da grupa vršnjaka utječe na stavove o školi, agresiju, delinkventno ponašanje i ovisnosti (Rapajić, 2014 prema Ellis, Wolfe, 2009: 1254).

Masovni mediji i društvene mreže kao socijalizacijski čimbenici dobivaju sve veću važnost u današnjem svijetu. U masovne medije ubrajamo radio, televiziju, novine, knjige, stripove i sl. Može se reći da je 20.stoljeće bilo doba masovnih medija, a 21.stoljeće je doba društvenih mreža, interneta, pametnih telefona i drugih tehnoloških inovacija. Društvene mreže, putem kojih se prikupljaju podaci o nama te putem kojih se serviraju personalizirani sadržaji, ključan su medij potrošačke kulture danas i ključan čimbenik socijalizacije (Kregar, Zrinščak i Čehulić, 2021: 337-338).

5.1. OBITELJ KAO PRVI ODGAJATELJ

Obitelj ima veliki utjecaj na razvoj pojedinca, koji je najintenzivniji u ranom djetinjstvu. Obiteljski utjecaji mogu djelovati pozitivno i negativno na razvoj djetetove osobnosti, emocija, inteligencije. Veoma je važno da dijete odrasta u poticajnoj i zdravoj obitelji koja mu pruža emocionalnu i tjelesnu sigurnost i koja se brine o djetetovu zdravlju (Đuranović, 2012). Kako bi istaknuli snagu obiteljskog (roditeljskog) utjecaja na život djece i mladih Forward i Buck (2002,13) navode: „naši roditelji zasade mentalno i emocionalno sjeme u nama - sjeme koje raste kako i mi rastemo. U nekim obiteljima to je sjeme ljubavi, poštovanja i samostalnosti. No, u mnogim drugim obiteljima radi se o sjemenu straha, dužnosti ili krivnje.“

Obitelj je djetetov prvi i dugoročni kontekst za razvoj. Djeci je potrebno puno podrške i poučavanja prije nego što su spremna za neovisnost. Roditeljstvo je univerzalno važno u životima djece. Djeca kojoj nedostaje zadovoljavajući, podržavajući obiteljski život vjerojatno će žudjeti za njim (Berk, 2015: 563). Iz obitelji se prenose stavovi prema uspjehu, kompeticiji, rješavanju problema, stavovi prema sebi, modeliraju se odnosi prema drugim ljudima, kao i što se usvajaju različite vrline: poštenje, radinost, kooperacija i druge vrline, ovisno o tome koja je vrsta ponašanja roditelju važna. Iznad svega, što god naučila u obitelji, djeca najsnažnije uče osjećaje svojih roditelja prema sebi i životu općenito” (Miliša i Zloković, 2008: 41).

5.1.1. KOMUNIKACIJA U OBITELJI

Komunikacija je sredstvo pomoću kojeg članovi obitelji međusobno priopćavaju svoje fizičke, psihološke i socijalne potrebe, a to se može učiniti verbalno i neverbalno (Humphreys, 2003: 55). Komuniciramo svakodnevno na različite načine i s različitim ljudima i na temelju toga gradimo zajedništvo s ljudima. Komunikacija je zbivanje u dva smjera i proces do kojeg dolazi kad su barem dvoje ljudi u kontaktu (Bašić i Ferić, 2000). „Neodgovarajuća komunikacija može uzrokovati ozbiljne rizike za razvoj poremećaja kod mladih. Dijete do svoje pete godine ima milijune iskustava u komunikaciji. Do tih godina ima predodžbu o tome kakvo se ponašanje od njega

očekuje, što može očekivati od drugih i kako treba gledati na sebe. Ta ideja će uglavnom voditi kroz cijeli život“ (Bašić i Ferić, 2000: 18).

Komunikaciju djeca primarno uče u obitelji, ona je važna jer članovima obitelji omogućava da jedni drugima iznesu svoje brige, potrebe i želje. Najvažnija je otvorena i iskrena komunikacija jer ona stvara pozitivnu atmosferu. Ona je jedna od najvažnijih iskustava koje odrasli mogu pružiti djeci (Ferić i Žižak, 2003). Obitelj je u mogućnosti rješavati neizbježne probleme, ako je komunikacija učinkovita (Ferić i Žižak, prema Peterson, 1999). Posljedica razvoja poremećaja u ponašanju djece je problem u komunikaciji između roditelja i djeteta. Foster i Robin (1989, prema Pillay, 1998) zapažaju da neučinkovita komunikacija u obitelji dovodi do poremećaja u ponašanju adolescenata, pojavljuju se emocionalni problemi i agresivno ponašanje. Također, neučinkovita komunikacija u obitelji može podržati i pojačati devijantno ponašanje (Ferić i Žižak, 2003).

5.1.2. ODGOJNI STILOVI RODITELJSTVA I NJIHOV UTJECAJ NA DEVIJANTNO PONAŠANJE KOD MLADIH

Postoje (Maccoby i Martin, 1983) dvije dimenzije roditeljstva -emocionalnost i kontrola. Emocionalnost se proteže od hladnoće i odbijanja djeteta do topline i prihvaćanja, dok se kontrola proteže od slabije do čvrste kontrole nad dječjim ponašanjem. Klasifikacija roditeljskih stilova se izvodi iz ove dvije dimenzija. Baumrind (1971) kategorizira tri stila roditeljskog ponašanja - autoritativni, permisivni i autoritarni. Svaki od tih stilova ima snažan utjecaj na razvoj djetetove osobnosti.

Autoritativni stil karakterizira briga za djecu, ponašanje roditelja je restriktivno i odgovorno, a opet s puno ljubavi i razumijevanja. Djeca autoritativnih roditelja su sposobna regulirati vlastito ponašanje (Brajša i Žganec 2003). Autoritativni roditelji na najbolji način postavljaju granice koje su u odgoju bitne i djeca ih bez sumnje trebaju i traže. Dijete koje odrasta u takvom okruženju će biti nezavisno, dobrog akademskog uspjeha, znatiželjno i samouvjeren. Roditelji se stavljaju u ravnopravan položaj s djetetom, potiču dijete i vode računa o njegovom raspoloženju (Pernar, 2010).

Kod autoritarnog stila roditeljstva roditelji se ponašaju vrlo zahtjevno i restriktivno, bez mnogo ljubavi i topline za dijete. Ako dijete ne ispuni njihova očekivanja skloni su

omalovažavanju, ruganju i kritiziranju djeteta. Stav autoritarnih roditelja temelji se na svima poznatoj paroli „napravi to zato što sam ja tako rekao/la (Berk, 2015). Odgoj na takav način ne utječe dobro na dijete, djeca postaju nesretna, anksiozna, niskog samopoštovanja i samopouzdanja. Djeca koja žive u takvoj okolini su vrlo razdražljiva i sklona mijenjaju raspoloženja (Čudina Obradović i Obradović, 2002). Niska kvaliteta privrženosti povezana je s većim brojem rizičnog i delinkventnog ponašanja. Odnos između roditelja i djeteta se temelji na odnosu nadređenosti i podređenosti te nagrade i kazne. Dijalog ne postoji u autoritarnom stilu roditeljstva; zapravo možemo govoriti o postojanju monologa, monolog djeteta i monolog roditelja (Pernar, 2010).

Popustljivi ili permisivni roditeljski stil se opisuje kao nerestriktivan. Roditelji su puni ljubavi i topline, ali nemaju nikakav nadzor nad djecom. Pravila ponašanja nisu jasno definirana pa su djeca takvih roditelja često nezrela i impluzivna. Ovakav roditeljski stil onemogućuje djetetu stjecanje normi i pravila ponašanja, što stvara velik rizični faktor pri pojavi devijantnog ponašanja u mlađoj životnoj dobi (Žuvela et al, 2016: 20).

Klarin (2006) spominje i ravnodušni odgojni stil, u kojem je prisutna niska razina ljubavi i kontrole. Roditelji ne pokazuju zanimanje za svoju djecu te su takva djeca antisocijalna u društvu. U teoriji objektnih odnosa u psihoanalitičkoj psihologiji teoretičari naglašava se kako je važno da djeca između dvije i tri godine steknu sigurnost i privrženost kroz brižno ponašanje roditelja kako bi mogli razviti samopoštovanje (Klein, 1975; Kernberg, 1976). A, ako nedostaje samopoštovanja neće biti ni poštovanja ni empatije za druge, a taj obrazac zajednički je pojedincima s antisocijalnim poremećajima ličnosti (Obradović, 2014).

Rohner, pak, u svojoj teoriji roditeljskog prihvaćanja i odbacivanja (Rohner i Khaleque, 2002) u socijalizaciji djece stavlja naglasak na roditeljsku toplinu. Roditeljska toplina je bipolarna dimenzija koja na svom pozitivnom kraju ima roditeljsko prihvaćanje, dok je na negativnom kraju roditeljsko odbijanje. Prihvaćanje obuhvaća pozitivne (bliskost, podrška, povjerenje i razumijevanje), a odbacivanje negativne aspekte (od nerazumijevanja i prevelike zahtjevnosti do zanemarivanja i kažnjavanja) odnosa roditelj-dijete (Šincek, 2009).

Vrlo je raširena pretpostavka o obitelji kao važnom činitelju koji pridonosi razvoju rizičnog i društveno neprihvatljivog ponašanja (Beaver i Wright, 2007). Činitelj rizika

vezane uz obitelj može se podijeliti na one koji se odnose na: uvjete u kojima obitelj živi (socioekonomski uvjeti) i na osobine roditelja. Siromaštvo obitelji je prepoznato kao jedan od najboljih prediktora kasnijeg društveno neprihvatljivog ponašanja (Farrington, 1995). Što se tiče osobine roditelja (npr. roditelji društveno neprihvatljivog ponašanja ili roditelji s psihičkim smetnjama), Farrington i sur. (2001) su utvrdili da je uhićenje članova obitelji prediktivno za delinkventnost dječaka, te da je pri tome uhićenje oca najznačajnije. Roditelji društveno neprihvatljivog ponašanja će vjerojatnije koristiti mehanizam prisile u interakcijama s djecom (Patterson, Reid i Dishion, 1992). Conseur i sur. (1997, prema Rutter, Giller i Hagell, 1998) ukazuju da rođenje u jednoroditeljskoj obitelji s maloljetnom majkom trostruko povećava vjerojatnost da će osoba učestalo kršiti zakon. Treba, dakako, imati na umu da je ovaj činitelj u interakciji s brojim drugim činiteljima (npr. siromaštvo, nedostatak podrške partnera, problemi u roditeljstvu) (Šincek, 2009).

U shematskom prikazu pokušalo se dati pregled rizičnih i zaštitnih čimbenika u obitelji te mogućih posljedica/izlaza za dijete. Izvor (Ferić, 2002: 17).

RIZIČNI ČIMBENICI

- Konflikti u obitelji
- Nasilje u obitelji
- Učestale stresne situacije
- Nedosljedna disciplina
- Nerealna očekivanja roditelja
- Visokorizična ponašanja roditelja
- Nedostatak socijalne podrške
- Socijalna izolacija obitelji

ZAŠTITINI ČIMBENICI

- Pozitivni topli odnosi u obitelji, podrška
- Jasno definirane uloge u obitelji
- Pozitivan brak roditelja, sklad
- Prihvatanje promjena
- Učinkovita komunikacija usmjerena na rješavanje problema
- Zajedničko vrijeme, obiteljske tradicije
- Financije (zadovoljavajući ekonomski Status)
- Duhovnost obitelji
- Zdravlje članova obitelji, čvrstoća
- Mreža podrške



- Neki od mogućih nepovoljnih izlaza
- Nedostatak socijalnih vještina
- Nasilje
- Laganje
- Krađa
- Bježanje od kuće
- Agresivno ponašanje
- Delinkvencija
- Pozitivan razvoj djece
- Dobre socijalne vještine
- Pozitivan ja koncept
- Samopuzdanje i samopoštovanje
- Samopovjerenje
- Osjećaj kontrole
- Socijalna odgovornost

5.2. UTJECAJ MASOVNIH MEDIJA I DRUŠTVENIH MREŽA

Mediji su vrijedno postignuće današnjice, svuda su oko nas i utječu na kvalitetu našeg života. Uz njihove dobre strane, koriste se i za različite, ne tako dobronamjerne interese. Pritom imaju na raspolaganju najmoćnije sredstvo- ljudske emocije. Kako bi nas usmjerili na određen proizvod, stav, ponašanje, životni stil, mediji mogu manipulirati i upravljati našim emocijama. Ljudski odnosi su postali sve više ekranizirani i virtualizirani. Medijska sredstva (mobitel, laptop) postaju naši sugovornici i teško možemo zamisliti bez tog „odnosa s virtualnim“. Stručnjake najviše zabrinjava pojava prekomjernog korištenja medija i medijskih sredstava među djecom, oni imaju utjecaj na pojavu agresivnosti, povučenosti i nisku toleranciju na frustraciju). Kako imamo dobre i loše roditelje, tako i mediji mogu biti i dobri i loši socijalizatori. Dijete usvaja sve poruke koju mu šalju mediji, osobito one negativne i one neminovno mogu utjecati na njegovu osobnost, jednako kao što dijete može naučiti nasilno ponašanje koje vrši njegov član obitelji. Kako gledanje televizijskog

nasilja utječe na djecu, ovisi o tome koliko često i dugo djeca gledaju takve sadržaje. Procjenjuje se da u SAD-u djeca u dobi od 2-5 godina gledaju više od 27 sati TV-programa na tjedan; djeca u dobi od 6-11 godina gledaju 24 sata na tjedan, a tinejdžeri gledaju oko 23 sata na tjedan (Kanižaj 2015 prema Anderson i sur., 1986). Najnegativnija strana medija je pojava *cyberbullyinga*, odnosno virtualnog zlostavljanja. Ovakav oblik nasilja naziv je za nasilje u kojem su žrtve izložene nasilju putem interneta i provodi se putem različitih elektroničkih medija, kao što su: elektronička pošta, SMS poruke, putem društvenih mreža (Instagram, Facebook), forumima i sl. Vršnjačko elektroničko nasilje također uključuje slanje prijetećih i zlonamjernih poruka kao i izradu internetske stranice sa sadržajima koji omalovažavaju vršnjaka. Vršnjačko elektroničko nasilje adolescente pogađa emocionalno, više od izravne fizičke povrede. Djeluje kroz poruke, fotografije postavljene na internetu, ružne riječi i glasine koje se putem interneta šire velikom brzinom. Posljedica *cyberbullyinga* je pojava anksioznosti, depresija, socijalna izolacija, manjak samopoštovanja, lošiji školski uspjeh, a kao najekstremnija posljedica pojavljuje se suicid (Batori, Ćurlin i Babić, 2020: 105).

Mediji osim što imaju negativne karakteristike, sadrže i brojne pozitivne. Pozitivna strana medija su informiranost, obrazovanje i zabava. Suvremeni čovjek ima potrebu za informacijama koje mu pružaju mediji jer mu pomažu u funkcioniranju društvenog života, preko medija dobivamo informacije o svijetu (Jurčić, 2017).

Danas su mediji, zajedno sa školom i obitelji, postali jedno od važnih obrazovnih okruženja. Mediji kao suvremena sredstva za podučavanje nude brojne obrazovne mogućnosti te se mogu uspješno koristiti u različitim fazama učenja, uključujući time i razinu integriranog obrazovanja ranog djetinjstva. Nadalje, mediji podupiru razvoj kreativnog razmišljanja, mašte, te potiču razvoj vlastite inicijative djeteta (Đuran, Koprivnjak i Maček, 2018 prema Anetta, 2008).

5.3. ŠKOLA I VRŠNJAČKE GRUPE

Uz roditelje i nastavnike, bitan faktor u razvoju i prilagodbi djeteta imaju vršnjaci. U vršnjačkoj skupini dijete formira sliku o sebi, stječe socijalne vještine i zadovoljava potrebu za intimnošću. Procesom socijalizacije dijete se uči ponašati u vršnjačkoj

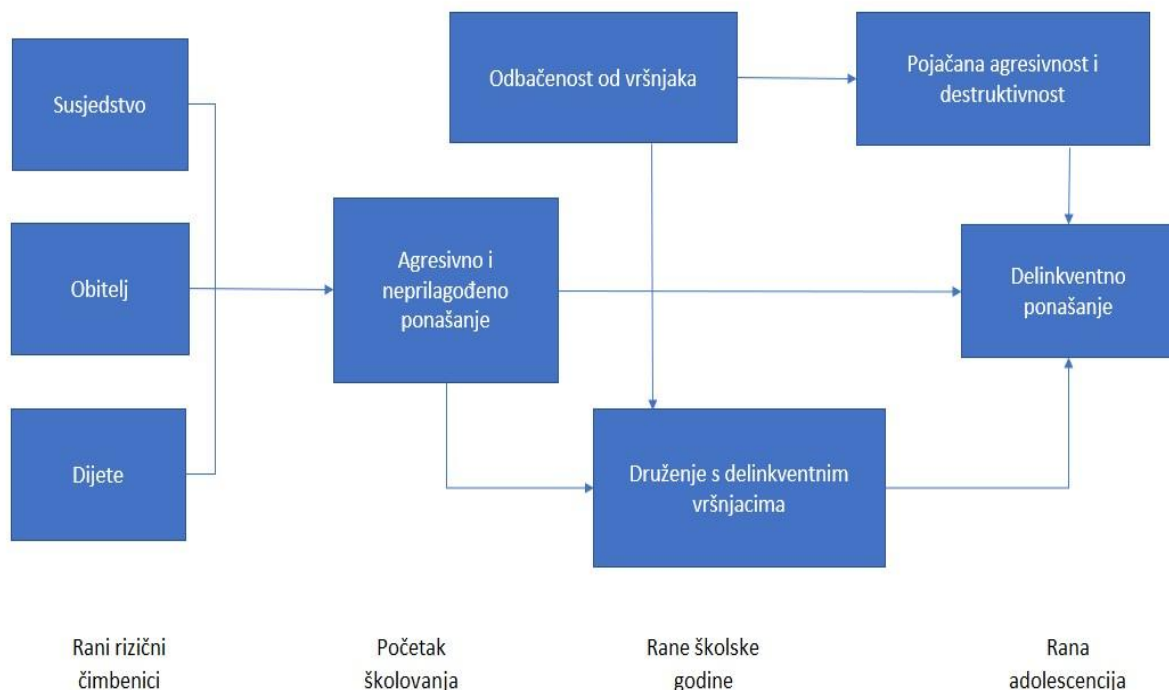
skupini, uči kako se nositi sa porazom i pobjedom i uči poštovati pravila. Prve socijalne odnose s vršnjacima možemo primjetiti kod trogodišnje djece. Taj odnos još veću ulogu u životu djeteta ima polaskom u školu, osobito u periodu srednjeg djetinjstva. Djeci predškolske i rane školske dobi je vrlo važno da budu prihvaćena i da imaju dobar status u grupi. Djeca koja se osjećaju odbačeno i neprihvaćeno pokazuju nepoželjne oblike ponašanja agresivnost, povučenost, usamljenost, školski neuspjeh (Klarin 2006). Veliku važnost u pojavi nasilnog ponašanja ima i školsko okruženje. Nedostatak međusobnog poštivanja između učenika i nastavnika, neprihvaćenost vršnjaka i manjak bliskosti može dovesti do nasilnog ponašanja (Basta, 2008).

Kada dijete uđe u kontekste škole, vršnjaka i zajednice, odnos između roditelja i djeteta se mijenja, ali istodobno djetetova dobrobit i dalje nastavlja ovisiti o kakvoći obiteljske situacije (Berk, 2008). Adolescentima je više važno da provode vrijeme sa svojim vršnjacima, nego s obitelji. Vršnjački odnosi mogu biti pozitivni i negativni. Adolescenti koji doživljaju previše ili premalo nadzora od svojih roditelja bit će više orijentirana na vršnjake, (Berk prema Manson i sur., 1996; Pettit i sur., 1999). Takva djeca su podložnija mišljenju vršnjaka u pogledu savjeta o svojem osobnom izgledu i budućnosti i češće će kršiti pravila svojih roditelja, zanemarivati školu, uzimati droge i delinkventno se ponašati. S druge strane, imamo pozitivan utjecaj autoritativnog odgoja, djeca čiji su roditelji podržavajući i vrše odgovarajući nadzor, poštuju svoje roditelje i pokazuju otpor nepovoljnom vršnjačkom pritisku (Berk, 2008).

Ranije smo spomenuli i vršnjačko nasilje kojem smo posljednjih godina imali priliku svjedočiti. Među vršnjačko nasilje definira se kao izloženost namjerno, negativnom, ponavljanom djelovanju od strane jednog ili više učenika, nerazmjerne stvarne ili perceptivne snage zbog kojeg dijete trpi tjelesnu i/ili emocionalnu štetu, a nemoćno je da se odupre samo. Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba provela je 2003. godine istraživanje o vršnjačkom nasilju među djecom u školi (*bullying*). Istraživanje je obuhvaćalo 25 osnovnih škola u 13 gradova Republike Hrvatske, a sudionici ispitivanja su učenici od 4. do 8. razreda. Dobiveni rezultati ukazuju da - 27% djece svakodnevno ili gotovo svakodnevno doživljava neke oblike nasilja u školi (verbalnog i tjelesnog), 16% djece gotovo se svakodnevno ponaša nasilno prema drugoj djeci, pri čemu 8% djece istovremeno i čini i doživljava nasilje. Dječaci se značajno češće ponašaju nasilno, ali i doživljavaju nasilje. Od desete do četrnaeste godine se

povećava učestalost nasilnog ponašanja, naročito verbalnog. U prosjeku je školski uspjeh djece (koja su češće žrtve i koja češće čine nasilje) lošiji. Zabrinjavajuće je da se samo oko 22% djece žrtava nasilja, obrate odrasloj osobi za pomoć. Najčešće se djeca obraćaju za pomoć roditeljima, a tek 11% obratilo se za pomoć nastavnicima (Puharić, Baričević, 2014: 118).

Slika 1. Razvoj ranog delinkventnog ponašanja i utjecaj vršnjaka



Izvor: Cole i Miller-Johnson, 2001, prema Wasserman i sur., 2003.

6. ZAKLJUČAK

Promjene u suvremenom društvu i način života uvelike mijenjaju strukturu obiteljskih uloga. Zabrinjavajuća je činjenica što roditelji sve manje vremena provode s djecom. Roditeljska zadaća danas predstavlja velik izazov. Cilj postaje odgojiti sretnu djecu i prenijeti one vrijednosti u odgoju uz pomoć kojih će njihova djeca izrasti u kvalitetne i humane osobe. Zaposlenost oba roditelja, odrastanje djece s manje braća i sestara ili ostalih srodnika i zajednički život sa djedom i bakom postaje iznimka. Veliku važnost

u odgoju dobivaju odgajatelji u dječjim vrtićima, učitelji u školama te vršnjaci (Ljubešić, 2004). Djeca se razvijaju u emocionalno labilne, nemoćne i nezrele osobe koje teško podnose bol i žrtvu te su sve više orijentirana na vlastiti izgled i zadovoljstvo. S druge strane smatramo da su takva djeca sklonija antisocijalnom ponašanju, zlouporabi droga i određenim psihičkim i fizičkim teškoćama. Veliki problem današnjice predstavlja pojava devijantnog ponašanja kod mladih, a kako bi to spriječili treba tražiti uzrok. Zašto dolazi do toga? Da li je problem u utjecaju lošeg društva, medija, osobito društvenih mreža zbog kojih mladi mogu stvoriti lažnu sliku o sebi i kako bi trebalo živjeti ili je srž problema u nesređenim obiteljskim odnosima i lošoj komunikaciji? Zato smatram da je bitno da dijete odrasta u zdravom obiteljskom okruženju. Otvorena komunikacija i uključenost roditelja u odgoj djeteta pridonijet će tome da dijete stvori pozitivnu sliku o sebi i time će se lakše oduprijeti izazovima i porocima današnjeg društva. Osim roditelja, u odgoju djece važnu i djelotvornu ulogu ima škola kao odgojno-obrazovna ustanova. U školi adolescenti provode najveći dio vremena, dijele svoja iskustva, uspostavljaju odnose s vršnjacima i ostvaruju određeni tip komunikacije. Završit ću rad sa citatom:

„Samo ljubav je plodno tlo na kojem mogu rasti djeca, iz kojega mladi mogu crpiti ljudsku, moralnu, psihološku i kulturalnu okrepju, hranu koja im omogućuje odrastanje. Ona je čvrsta stijena, ne pijesak, na kojoj će moći sagraditi svoj dom. Sretna obitelj jest obitelj koja živi u istinskom, dubokom, iskrenom i čvrstom ozračju ljubavi. Ta čvrsta jezgra temelj je na kojem čovjek počinje prvo sebe izgrađivati“ (Ferrero, 2017: 13-14).

7. LITERATURA

1. Bašić, J., Ferić, M., (2000) Rizici u komunikaciji obitelji adolescenata; Položaj *adolescenata u obitelji*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži. (str.81-97).
2. Batori, M. i Ćurlin, M. (2020) Nasilje putem interneta među adolescentima. *Zdravstveni glasnik*, 6 (1), (str.104-114). Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/347140/> (Pristupljeno: 29.6.2022).
3. Brajša-Žganec, A (2003) Dijete i obitelj - Emocionalni i socijalni razvoj. Jastrebarsko: Naklada Slap, 2003.
4. Berk, L.E. (2008) Psihologija cjeloživotnog razdoblja, Zagreb: Naklada slap.
5. Berk, L.E. (2015) Dječja razvojna psihologija, Jastrebarsko: Naklada slap.
6. Basta, S. (2008) RODITELJI I ŠKOLA: Odgoj nenasilnog djeteta. *Napredak*, 149 (4), (str.481-493). Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/82810/> (pristupljeno: 10.5.2022).
7. Carić, A. (2002) Mlađe osobe u kaznenom pravu (počinitelji i žrtve). Zagreb: Pravni fakultet.
8. Družinec, V. (2016) Transfer vrijednosti s roditelja na djecu. *Školski vjesnik*, 65 (3), (str.475-488). Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/178119/> (pristupljeno: 4.5.2022).
9. Dugdale, R. (1877) The Jukes. New York: G.P. Putnam sons. Knjižnica e-knjiga [online]. Dostupno na: https://books.google.hr/books?id=p4_AAAAIAAJ&printsec=frontcover&hl=hr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false / (pristupljeno: 14.5.2022).
10. Đuranović, M. (2014) Rizično socijalno ponašanje adolescenata u kontekstu vršnjaka. *Školski vjesnik*, 63 (1-2), (str.119-132). Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/124305/> (pristupljeno 25.6.2022).
11. Đuran, A., Koprivnjak, D. i Maček, N. (2019) Utjecaj medija i uloga odraslih na odgoj i obrazovanje djece predškolske i rane školske dobi. *Communication Management Review*, 04 (01), (str.270-283). Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/file/326261/> (pristupljeno 28.6.2022).
12. Ferrero, B. (2017) Sretni roditelji, Zagreb: Salesiana.

13. Ferić, M., Žižak A., (2003) *Komunikacija u obitelji; percepcija djece i mladih*. Zagreb: Rehabilitacijski fakultet sveučilišta u Zagrebu.
14. First-Dilić, R. (1974) *Socijalizacija u obitelji i slobodno vrijeme; Pristup proučavanju socijalizacije u obitelji*. *Revija za sociologiju*, 4 (2-3), (str.3-14). Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/156451/> (pristupljeno: 7.4.2022).
15. Giddens, A. (2007) *Sociologija*, Zagreb: Nakladni zavod globus.
16. Ilišin, V., Spajić-Vrkaš, V. (2017) *Generacija osujećenih: mladi u Hrvatskoj na početku 21. stoljeća*. *Sociologija i prostor*, 56 (1 (210)), (str.91-95). Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/file/287851/> (pristupljeno 17.3.2022).
17. Georgievski, P., Žoglev, Z. (2013) *Uloga kulture u formiranju osobnog i društvenog identiteta u procesu socijalizacije*. *Godišnjak titius*, 6-7 (str.517-528). Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/149726/> (pristupljeno: 3.6.2022).
18. Haralambos, M., Holborn, M. (2002) *Sociologija, teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing.
19. Haralambos, M., Heald, R. (1994) *Uvod u sociologiju*, Zagreb: Globus.
20. Humphreys, T. (2003) *Samopouzdanje kao ključ djetetova uspjeha u školi*, Zagreb: Mozaik knjiga.
21. Jurčić, D. (2017) *Teorijske postavke o medijima; definicije, funkcije i utjecaj*. 21 (1), (str.127-136). Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/190208/> (pristupljeno:1.7.2022).
22. Klarin, M. (2006) *Razvoj djece u socijalnom kontekstu-roditelji, vršnjaci, učitelji, kontekst razvoja djeteta*, Jastrebarsko: Naklada slap.
23. Kregar, J., Pološek, D., Ravlić, S. (2006) *Uvod u sociologiju*, Zagreb: Pravni fakultet.
24. Kregar, J., Sekulić, D., Ravlić, S., Zrinščak, S., Grubišić, K., Petrušić, A. (2014) *Uvod u sociologiju*, Zagreb: Pravni fakultet.
25. Kanižaj, I. (2015) *Komunikacija odgaja – odgoj komunicira. Emocionalna i medijska pismenost*, Zagreb: Pragma.
26. Lovasić, M. (2020) *Devijantna ponašanja adolescenata*. Varaždin. Završni rad.
27. LJ. Krstić, Ž. (2014) *Činitelji delinkventnog ponašanja*. Stručni rad (str. 323-348).
28. Ljubešić, M. (2004) *Izazovi odrastanja i roditeljstvo*. *Nova prisutnost*, II (2), (str.325-328). Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/84058/> (pristupljeno 5.4.2022).

29. Miliša, Z., Zloković, J. (2008) Odgoj i manipulacija djecom u obitelji i medijima : prepoznavanje i prevencija. Zagreb: MarkoM usluge.
30. Matić, R. (2003) Društvena promocija bezakonja: uvod u sociologiju devijantnosti. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
31. Obradović, V. (2014) , Rizično delinkventno kriminalno ponašanje, Zagreb: Politička kultura nakladno-istraživački zavod.
32. Pennington, D.C. (1997) Osnove socijalne psihologije, Jastrebarsko: Naklada slap.
33. Puharić, Z. i Baričević, M. (2014) Vršnjačko nasilje u osnovnim školama Bjelovarsko-bilogorske županije. *Sestrinski glasnik*, 19 (2), (str.116-121). Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/file/183845/> (pristupljeno: 30.5.2022).
34. Paušek, K. i dr. (2017) Sociološki osvrt na devijantno ponašanje maloljetnika u Blatu na otoku Korčuli. *Sestrinski glasnik*, 22(3) (str. 254-261). Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/file/285986/> (pristupljeno: 18.5.2022).
35. Pernar, M. (2010). Roditeljstvo. *Medicina Fluminensis*, 46 (3), (str.255-260). Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/59248/> (pristupljeno: 3.3.2022)
36. Rapajić, N. (2014) Utjecaj vršnjaka na rizična ponašanja adolescenata, diplomski rad.
37. Raboteg-Šarić, Z. (1997) Socijalizacija djece i mladeži. *Društvena istraživanja*, 6 (4-5 (30-31)), (str.423-425). Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/31605/> (pristupljeno: 6.3.2022).
38. Strmotić, J. (2004) Neprilagođeno ponašanje maloljetnih osoba kao izraz odgojne zanemarenosti. Rijeka. Magistarski rad.
39. Šiško, E., (2020) Devijantno ponašanje – Životne priče malodobnih korisnika odgojnog doma. Split. Diplomski rad.
40. Šincek, D. (2007) Doprinos teorije prisile razumijevanju delinkventnog ponašanja mladih. *Ljetopis socijalnog rada*, 14 (1), (str.119-141). Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/11496/> (pristupljeno: 15.2.2022).
41. Terek, L. (2022). Značaj porodice kao faktora u savremenim teorijama delinkventnog ponašanja dece i mladih. *Revija za sociologiju*, 52 (1), (str.115-140). Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/ojs/index.php/rzs/article/view/18962/> (pristupljeno: 9.7.2022)

42. Vrselja, I. (2017). Kasna delinkvencija kod adolescenata: uloga želje za autonomijom i druženja s devijantnim vršnjacima. Društvena istraživanja, 26 (4), (str.477-497).
43. Zrinščak, S., Kregar, J., Sekulić, D., Ravlić, S., Grubišić, K., Čepo, D., Petrušić, A., Čehulić, M. (2021) Opća sociologija – s uvodom u sociologiju prava, Zagreb: Pravni fakultet.
44. Žuvela I, Vučković Matić M i Sindik J (2016) Devijantno ponašanje maloljetnika i uloga obitelji, Hrvatski časopis za javno zdravstvo 12(47), (str.19-23).

Web stranice

<http://globalanalitika.com/wp-content/uploads/2018/03/Untitled-1222.compressed.pdf>

<https://www.sociologylens.in/2018/04/deviant-behavior-meaning-types-and.html>

<https://mup.gov.hr/savjeti-281567/nasilje-281582/djeca-i-maloljetnici-741/maloljetnicka-delinkvencija/maloljetnicka-delinkvencija-i-zakonska-podloga/281954>